

Emmanuel Carrère

Colhoz

Traducere din limba franceză și note de
Doru Mareș

1

Omagiu națiunii

Autoritățile constituite¹

Pe 3 octombrie 2023, la cincizeci și trei de zile după moartea ei, un omagiu național îi este adus mamei noastre, în curtea de onoare a Invalizilor. Drapele, uniforme, epoleți, decorații. Orchestra Gărzii Republicane cântă, foarte bine, adagio la simfonia *Jupiter* și, pentru nuanța rusească, *Serenada* lui Ceaikovski. Suntem cam două sute de persoane în așteptare, într-un careu de scaune albe din plastic, delimitat de cordoane roșii, pe fondul imensei curți pavate: familie, invitați ai familiei, academicieni, miniștri, reprezentanți ai celor trei arme — terestră, aeriană, maritimă — și ai autorităților constituite — cele mai înalte instituții ale Republicii. O oră întreagă, soarele ne încălzește plăcut. După care dispare dincolo de acoperiș și dintr-odată se face foarte frig. Ne pare rău că nu ne-am îmbrăcat mai bine. Tatăl nostru, așezat într-un fotoliu rulant, este

1 Organele de stat franceze, constituite conform Constituției.

acoperit cu un pled. Nu știu cu exactitate cât înțelege din ce se desfășoară. În anumite momente pare a uita că e văduv. În altele își amintește și plânge fără zgomot, după care redevine absent. În această după-amiază i se impune o îndelungă perioadă de luciditate, dar, alături de mama, este obișnuit de mult cu protocolul, solemnitățile, defilările de 14 Iulie privite din loja prezidențială; nu e chiar atât de dezorientat. Le surâde celor care vin să-l salute, ră tăcit, dar afabil. Bătăi de tobă. Un detașament de membri ai Gărzii Republicane își face intrarea prin stânga. Primii doi duc o fotografie, de două ori mai mare decât în realitate, a defunctei în costum de academiciană. Ultimii trei, pe perne roșii, sabia, bicornul și decorațiile Marii Cruci a Legiunii de Onoare. Fotografia uriașă este așezată pe un șevalet, în mijlocul curții. Mă întreb ce vor face cu ele după. Mă întreb ce-au făcut până acum. Mai așteptăm. În sfârșit, sosește Emmanuel Macron. Singur, din dreapta, într-un palton scurt, cambrat, în care mi se pare că mie mi-ar fi foarte frig, dar lui nu îi este nici frig, nici cald, i-am putut constata termoreglarea specială când i-am făcut un portret pentru *The Guardian*, la începutul primului său mandat. Mă dusesem cu el la Saint-Martin, colonie care tocmai fusese devastată de un ciclon. Era atât de cald și atâta umezeală încât, abia coborâți din avion, șiroiam de sudoare din creștet până-n brâu. Toți, mai puțin Macron. Nu l-am părăsit opt ceasuri, nicio clipă nu a putut dispărea pentru a-și schimba cămașa și, la sfârșitul zilei, când eram cu toții storși, el era la fel de proaspăt ca la început. Și așa a fost prima frază a reportajului meu: „Acest om nu transpiră“, iar mama, când i-am povestit,

i-a recunoscut meritul: un om bine-crescut nu transpiră. Bineînțeles, cineva i-a scris lui Macron discursul — un scrib, cum se spune, dar scribul e foarte abil și este posibil ca și el să adauge textului tușe personale. Spune că în sângele mamei noastre curgeau toate fluviile Europei, de la Volga la Rin, că printre străbunii ei se aflau prinți ruși și baroni baltici, un general prusac, traducătoarea lui George Sand în georgiană, o domnișoară de onoare a ultimei împărătese și cel puțin un regicid. Că unii trăiau în Toscana, într-o reședință de vară a familiei de' Medici, că alții plimbau lupi prin saloanele de la Sankt-Petersburg și că, după ce avuseseră atâtea, acești oameni pierduseră totul în vâltoarea din 1917. Descrie lumea mizeră și superbă a emigrației ruse, marii duci ajunși șoferi de taxi, prințesele care-și câștigau pâinea călcând rufe la domiciliu și fetița mândră, căreia îi era rușine, la fiecare început de an școlar, când trebuia să-și spună pe litere numele: Zurabișvili. „Cu-adevărat“, oftau profesorii, „un nume greu și de pronunțat, și de ținut minte“. Cu destulă îndrăzneală, nu se împiedică nici de tatăl ei, colaboraționist, dispărut la eliberarea orașului Bordeaux, pe când ea avea cincisprezece ani, nici de fiul ei, adică eu, care a dezvăluit vechea poveste într-o carte ce a făcut-o să sufere. Legendă de aur: mama noastră era apatridă, în ziua în care a devenit franțuzoaică, ar fi vrut, la primărie, să cânte *Marseilleza*, să recite Constituția, să jure pe drapel și a fost dezamăgită că nu i s-a cerut nimic de acest fel. Sărim peste douăzeci, treizeci de ani, tânăra ajunge specialistă în Uniunea Sovietică, „acest colos ale cărui picioare de lut ea le-a dezvăluit printre primii“, și iată recunoașterea, gloria, alegerea în Academia Franceză.

Cu voce caldă, seducătoare, cu tăceri savant plasate, Macron o descrie înaintând pe sub Cupolă¹, salutând de jur împrejur, „și dintr-odată, pentru o clipă, încetinind, pentru o fracțiune de secundă, cât un vertij. În ziua aceea, așezându-se în fotoliul lui Corneille și al lui Victor Hugo, copilul emigranților săraci, care a învățat franceza la cinci ani, a devenit încarnarea Republicii Franceze și a limbii ei, pe care le-a servit până în ultimul moment“. În încheiere, o anecdotă pe care nu știu cine i-a povestit-o scribului, dar este greu să-ți închipui o mai frumoasă cădere. În ultimele luni de viață, mama noastră grăbise ritmul pentru a duce la bun sfârșit cea de-a noua ediție a Dicționarului Academiei. Pe 6 iulie, cu exact o lună înaintea morții, prezidase ședința în care fusese definit ultimul cuvânt din limba franceză: *Zygomatique*. „După *Zygomatique*, conchide Macron, se poate muri în pace. Și acum, dumneavoastră, fetiță a stepelor și mamă a Cupolei, apatridă și matriarhă, orfană și țarină, Franța îndoliată vă prezintă pentru o ultimă oară omagiile sale. Trăiască Republica! Trăiască Franța!“

În biroul mamei

În ajunul ceremoniei de la Domul Invalizilor, surorile mele și cu mine am predat cheile imensului apartament de serviciu de pe Quai Conti, unde locuiau părinții noștri de când mama, simplă membră a Academiei, devenise secretară pe viață. O parte dintre mobilele găsite și-a aflat locul în apartamentul de dimensiuni mai rezonabile pe

1 Academia Franceză.

care părinții noștri îl cumpăraseră în eventualitatea zilei în care ar fi părăsit Academia sau tata ar fi ajuns să locuiască singur. Participarea mea la această mutare de proporții a constat mai ales în trierea cărților și a arhivelor din birourile părinților noștri. Cu bibliotecile a căror scară din lemn lăcuit permitea să se ajungă la ultimele rafturi, cu prespapier-urile de bronz, cu mapele de birou din piele arămie, cu fotografiile înrămate în care putea fi văzută alături de papii Ioan-Paul al II-lea și Benedict al XVI-lea, de Chirac, Sarkozy, Simone Veil, Claude Lévi-Strauss și Vladimir Putin, biroul mamei este atât de solemn încât cu greu mi-aș imagina-o lucrând aici, dar o făcea în fiecare zi, îndeletnicindu-se în același timp cu numeroasele sarcini pe care le implicau funcțiile ei și, dimineața devreme, scriind trei ceasuri la rând la cărțile pe care o admir că a continuat să le scrie până la capăt, deși nimic nu o obliga și nu adăugau mare lucru gloriei ei. Ținea la această disciplină, la fel și la dușurile reci (pretindea chiar că făcea *băi* reci, ca Ernst Jünger) sau la învățarea germanei la nouăzeci de ani. Triam, aruncam, îngrămădeam — grămezile cele mai înalte fiind, ca întotdeauna când aranjezi ceva, cele în privința cărora amâni cel mai mult să iei o hotărâre. Rămâneam până târziu, după ce surorile mele plecau, în apartamentul gol. Mă uitam pe ferestrele înalte cum curge Sena pe sub Podul Artelor și la valul de mașini de pe chei. Când venea ora, deschideam televizorul pentru a urmări emisiunea zilnică consacrată de canalul de informații LCI războiului din Ucraina. Niciodată nu m-am interesat atât de îndeaproape de o parte a actualității, niciodată nu am văzut atâtea filmări, iar și iar, și nu am ascultat atâtea experți.

Mama fusese cea mai celebră dintre acești experți. Ceea ce nu o împiedicase, până în ajunul invaziei, să repete că Putin e un om brutal, dar rațional, cu grija propriului interes, și că nu va face niciodată, evident niciodată, o asemenea nebunie. Fusese ironizată. Unii jurnaliști îi denunțaseră indulgența față de Rusia. Se simțise rănită. Dar, după câteva zile în care se clătinase ca un boxer amețit, urcase iarăși în ring și obținuse un spor de competență recunoscându-și eroarea: ceea ce nu prevăzuse ea, cine ar fi putut prevedea? Mama murise, războiul continua și mai și, iar pe mine mă interesa la fel de mult, dar de acum părea îndepărtat timpul în care, Ucraina întregă ridicându-se împotriva invadatorului, Europa susținând-o fără ezitare și armata ei de voluntari recucerind Harkovul și Hersonul, unii — printre care și eu — pariau pe ceva la fel de enorm și de incredibil precum înfrângerea Rusiei. Numai că, vai, în această toamnă a lui 2023 în care triam hârtiile mamei, sancțiunile nu puseseră deloc economia Rusiei în genunchi, războiul se împotmolea în tranșeele pline de noroi și de sânge, care aminteau de Verdun, iar șeful armatei ucrainene recunoștea rece că eșuase contraofensiva și rușii erau în avantaj. În loc să se dezintegreze, imperiul se întărea. Cât despre Vladimir Putin, acesta nu avea deloc aerul unui om care se trezește noaptea leorcă de sudoare, întrebându-se de ce, de ce făcuse o asemenea nebunie, ci mai degrabă al unui om care așteaptă liniștit, cu un zâmbet șmecheresc, fiindcă știe că timpul lucrează pentru el.

În biroul tatei

Când ieșai din biroul mamei, traversai un salon atât de vast încât copiii mei, copiii surorilor mele, nepotul meu — al cărui prenume este Louis, după străbunicul lui — au jucat fotbal pe mochetă douăzeci și trei de ani, apoi sufrageria împodobită cu patruzeci de tablouri de același format, pătrate, reprezentând academicieni din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea: frații Pierre și Thomas Corneille, Racine, Buffon, pe care tata era încă în stare să îi numească, deși uita, de exemplu, că doar cu o jumătate de oră mai devreme i-o prezentasem pe Charline, spunându-i că urma să ne căsătorim. La fiecare vizită, ca să-l stimulez, îl întrebam: „Și ăsta cine e?” Nu ezita niciodată: „Fontenelle! Champfleury!” Din sufragerie, un coridor foarte lung ducea într-o încăpere întunecată, îmbrăcată în pânză de iută verde-sticlă, care era denumită biroul lui fără a se ști prea bine ce făcea el acolo. De la începutul izolării și al declinului său, rămânea de dimineața până seara în fața unui televizor ce difuza în permanență documentare geografice și concerte de muzică clasică, la care încercam să-l fac să reacționeze, fiindcă iubise și încă iubea muzica. Încercam împreună să identificăm compozitorii și interpreții, și uneori îi puneam să asculte pe telefonul meu piese muzicale pe care cândva le cânta la pian. Biroul tatei s-a dovedit mult mai greu de triat decât cel al mamei, iar conținutul mult mai amestecat, fiindcă el era, în toate sensurile cuvântului, extraordinar de conservator. Arhiva totul: temele noastre de la școală, lumânările de la torturile noastre aniversare, cărțile poștale trimise de noi din taberele de iarnă, programe de

concerte, planuri de așezare la masă, bilete de cinema, carduri de fidelitate de la magazine închise de patruzeci de ani și, într-un sipet din lemn sculptat, la care ținea mult fiindcă îi fusese dăruit de ultimul pușcăriaș de la închisoarea din Cayenne, un plic conținând o frunză uscată „culeasă la Hergas pe 11 aprilie 1976“. Ghemuit pe mochetă, am stat un minut pe gânduri, întrebându-mă unde era acest Hergas — verificare făcută: în Pirinei — și ce-ar fi putut face acolo pe 11 aprilie 1976, apoi am continuat să golesc sertarele aparent fără fund ale unui secreter pe care-l avea de la mama lui, una dintre cele mai înfiorătoare mobile cu care am avut de-a face în viața mea. Cel mai mult mă interesau, în acest talmeș-balmeș, cutiile cu scrisori și albumele cu fotografii, mai ales cele din anii 1950 și 1960, care povesteau copilăria noastră și tinerețea lor. Fotografiile acestea de format mic și cu margini dantelate au îmbătrânit mai frumos decât cele din deceniile următoare, în culori spălăcite și scurse. În acestea din urmă, e ciudat în ce hal, părinți și copii, suntem cu toții nasoli și prost îmbrăcați, pe când cele mai vechi au toate o anumită eleganță, tata purtând de exemplu un tricou marinăresc și espadrile care-i dau un farmec paradoxal de modern, înnobilit de alb-negrul imaginii. Parcursesem albumele împreună cu el, în ultima vreme, cerându-i să identifice personajele, pentru mine niște necunoscuți. Era infailibil pe acest teren, la fel ca în cazul chipurilor academicienilor Marelui Veac sau al unor *rubato* executate de pianistii noștri preferați, și eram sfâșietor de conștient că după moartea lui nu va mai fi nimeni pe pământ care să-mi spună că bărbatul de lângă el, din fotografia făcută la Cazères-sur-Garonne în iulie 1962,

era Robert Anet, băcan care-i fusese prieten din copilărie, sau alt bărbat, domnul Lécussan, patronul magazinului de presă de la care mama îmi cumpărase primele cărți. În vara aceea, ea m-a învățat să citesc și am învățat și să înot, la piscina municipală unde domnul Lécussan era și instructor. Ținându-mă de sub pântec, mă făcea să traversez lungimea bazinului, sclipind în lumina soarelui, până la treptele din ceramică albastră de unde mama mă privea apropiindu-mă. Vedeam cât de mândră era de băiețelul ei și eram și eu mândru, incredibil de mândru și de fericit. Acel moment de fericire și de plenitudine fără egal l-am descris patruzeci și cinci de ani mai târziu în ultimele pagini ale cărții la care făcuse aluzie Emmanuel Macron la Domul Invalizilor. Cartea se cheama *Un roman rus* și este adevărat că o făcuse pe mama să sufere. După apariția cărții nu ne-am mai văzut mulți ani. Dosarul era greu, fusesem violent. Oscar Wilde a scris această frază atât de frumoasă, atât de corectă: „Copiii încep prin a-și iubi părinții; ajunși oameni mari, îi judecă; și uneori îi iartă“. Este adevărat și în celălalt sens: părinții trec peste astfel de încercări și ei, dacă le este dat, înainte de a muri, să-și ierte copiii.

Genealogie

În arhivele tatălui nostru, unicul lucru bine aranjat — sau aranjat într-o ordine accesibilă altuia — erau dosarele conținând cercetările sale genealogice. Genealogia fusese marota lui o viață-ntreagă. O viață-ntreagă a corespondat cu preoți din Ariège, cu heraldiști bavarezi sau cu un văr îndepărtat din Peru, care trăia la Lima din comerțul cu

ciuperci halucinogene — erau la fel de încântați, și unul, și celălalt, să schimbe informații despre aventurile bunicii și mătușii lor, Gabrielle Carrère, care, în 1912, în vârstă de treizeci și doi de ani, plecase din Pau pentru ca, de una singură, să traverseze Atlanticul la bordul pachetului *Gascoigne*. Fusese vecină, la bord, cu un tânăr englez pe nume Robert Duncan — pista privitoare la el se oprea aici. Știam bine că tata se dedica acestor cercetări, dar nu bănuiam că toate documentele răzlețe, dezorganizate, strânse în decurs de șaptezeci de ani, le clasase și le sintetizase de când ieșise la pensie, în așa fel încât alcătuiau cinci dosare groase, unul referitor la familia lui, celelalte patru la a soției — dezechilibru care se explica deopotrivă prin faptul că fusese dintotdeauna mai interesat de ea decât de el, dar și prin faptul obiectiv că se știe mai multe despre familiile aristocratice decât despre familiile țărănești. Dosarele au aspectul unor adevărate monografii, legate, împărțite în capitole, ilustrate cu arbori genealogici, dar și cu hărți, gravuri sau fotografii, toate notate cu scrisul lui îngrijit, aplecat, greu lizibil — nu am văzut niciun scris care să-i semene. Mi-am consacrat, pentru a le examina, cele cinci luni în care tata i-a supraviețuit mamei. Am încercat să-i pun întrebări, dar era prea târziu. De când murise ea, nici măcar lucrul acesta nu-l mai interesa, așa că nu mi-a mai rămas, când și el s-a dus, decât regretul de a fi ratat cu atâta obstinție ocazia, visată totuși, de a mă apropia de el, de a-l asculta, de a intra pe terenul lui, în loc să fiu la fel de puțin interesat de cercetările lui ca și când ar fi fost filatelist — poate că, și dacă ar fi fost filatelist, ar fi meritat să arăt interes pentru pasiunea lui, să mă gândesc că și acest mod de

a-mi petrece timpul ar fi reprezentat o cale de acces la viața lui interioară. Sigur este, în orice caz, că și dacă aș fi ajuns să-mi doresc, cum se întâmplă deseori în ultima parte a vieții, să cunosc istoria familiei mele și, fiindcă sunt scriitor, să o scriu, mi-ar fi trebuit ani întregi pentru a strânge măcar un sfert din câte strânsese tata și-mi lă-sase moștenire. Totul e gata, clasat, aranjat, personajele sunt identificate, biografiile lor rezumate, portretele lor explicate. Ca și cum, de acolo de unde este, tata mi-ar fi spus: acum e rândul tău.

Orizontal și vertical

Cărțile, filmele, poveștile care mă emoționează cel mai mult sunt acelea care arată și dimensiunea orizontală, și cea verticală ale vieții. Orizontală: iubirea, prietenia, alianțele pe care le realizăm trecând peste aceleași ape, prin același timp. Verticală: relațiile dintre generații. Părinți și copii, înaintași și descendenți, care au trăit în lumi diferite, au împărtășit alte povești colective, alte valori, alte percepții — ceea ce se înțelegea de la sine, să zicem pentru bunicii noștri, a devenit pentru noi nu doar străin, ci adesea chiar scandalos. Îmi place să am acces simultan la aceste două dimensiuni ale experienței umane, cred că acesta este secretul marilor cărți (*Război și pace*, *Casa Buddenbrook*, *Kristin Lavransdatter...*), dar, în realitate, pe măsură ce îmbătrânesc, cel mai mult mă interesează dimensiunea verticală. Nu atât prietenii și iubirile mele, cât părinții mei, copiii mei, copilul care am fost eu însumi. Despre așa ceva am chef să scriu acum. În același timp...

În același timp

... În același timp, fac parte dintre cei, tot mai numeroși, convinși că ne apropiem de o catastrofă istorică, prăbușirea civilizației noastre, dacă suntem optimiști, dacă suntem pesimiști, extincția speciei noastre. Dacă este adevărat, dacă într-adevăr asta este pe cale să se petreacă, ce sens are să scrii despre altceva? În fața realității că suntem opt miliarde pe Pământ, a dezastrului ecologic ireversibil, a crizei migratorii, în fața inteligenței artificiale care ne va înghiți fără măcar a ne lăsa timp să ne dăm seama, în fața, ca problemă secundară, a sfârșitului democrației și al tuturor valorilor noastre, ale occidentalilor (zic „problemă secundară“ fiindcă, în afară de noi, nimeni nu pare a vedea asta ca pe o mare pierdere), în fața tuturor acestor lucruri nu înseamnă să fii cu totul pe lângă subiect scriind despre mica ta viață menită să se-ncheie, despre mica ta familie, despre tinerețea părinților tăi? În apărarea mea, susțin că nu fac doar asta și știi, începând cartea, că va fi adesea vorba despre Ucraina și despre războiul feroce pe care-l poartă Rusia acolo, fiindcă Rusia, în bine și în rău, este pentru mine o problemă de familie: axa noastră verticală. Numai că ultimele luni ale părinților mei, numai că prăpastia de timp care mă desparte de băiețelul care am fost în anii 1960, nebun de bucurie când mama îi surâdea de pe treptele din ceramică albastră ale piscinei din Cazères-sur-Garonne, toate acestea or fi însemnând ceva infim, însă nu derizoriu. Despre ceea ce am cunoscut pe mica noastră parcelă de pământ și nicăieri altundeva, în mica noastră fâșie de timp și niciodată altcândva, în mica ființă în care ni s-a

dat să locuim și în nicio altă parte, chiar dacă lumea s-ar duce de râpă, și este mai mult decât evident că de râpă se va duce, rămâne meseria oamenilor ca mine să dea seama. Și-atunci, fiindcă ei au murit și câtă vreme eu sunt în viață, o fac.

2

GEORGES

„Curioasă aluzie a istoriei la un cuplu din secolul XX...”

Dosarul pe care tata l-a consacrat ramurii paterne, georgiene, a familiei soției sale se deschide cu un paragraf straniu, discret straniu, care oferă o perspectivă asupra modului său de lucru. Bunicul lui Hélène Zurbabișvili, scrie el, era născut la Poti, iar Poti, „botezat de greci Phasis în secolul al V-lea î.H., era un port, în capătul Mării Negre, pe unde trecea una dintre cele mai mari axe comerciale ale Antichității: cea care lega India de Turcia, după ce traversase Persia și urmase malul Mării Caspice și cursul sinuos al fluviului Kura“. Până aici, totul merge bine: lecție de istorie și geografie clasice, care îl pasionaseră dintotdeauna pe tata. Dar iată continuarea: „Curioasă aluzie a istoriei la un cuplu din secolul XX, apărut din aceste regiuni atât de îndepărtate una de alta: în timpul campaniei sale orientale, Pompei a cucerit Phasis, la puțin timp după ce se oprise la Encausse, ale cărei ape vindecaseră soldații și caii de o malarie adusă din Spania“. În fața acestor rânduri, care